

УДК 316.774:004]:323.21(477)"364"

Вплив медіа на формування довіри громадян до влади в період війни

Алла МІЩЕНКО

канд. політ. н., доц.
Київський національний
університет культури і мистецтв,
вул. Є. Коновальця, 36, 01133, Київ,
Україна
mishenko.ab@gmail.com
ORCID 0000-0001-6693-6221

Віктор ТЕРЕМКО

канд. політ. н.
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, 01033,
Київ, Україна
v_teremko@knu.ua
ORCID 000-0002-1774-0246
© Міщенко А., Теремко В. 2023

Стаття присвячена виявленню вирішальних змін в інформаційному просторі України після початку повномасштабної агресивної війни Росії проти України та визначенню впливу медіа на формування довіри суспільства до влади у вказаний період. Для досягнення поставленої мети використано міждисциплінарний підхід і поєднання дослідницьких інформаційних джерел та методів різних наукових напрямів, зокрема журналістики, соціальних комунікацій, соціології, політичної науки тощо. У статті розкрито основні форми обмеження інформаційного простору, які відбулися в телевізійному форматі та друкованих виданнях. Водночас значного зростання в поширенні суспільно важливих повідомлень отримали такі платформи, як Facebook, YouTube, Telegram, Tiktok, які не були цензуровані владою та поширювали інформацію від першоджерел про поточні події, особливо в зонах бойових дій.

Дослідження довело, що засоби масової інформації залишаються основним інструментом посилення вертикальної взаємодії між владою та суспільством, що дозволяє соціально-політичним інститутам легітимізувати власну діяльність та державні рішення. Складання порівняльної таблиці та висвітлення діаграм соціологічних досліджень рівня довіри громадян до влади виявило тенденцію значного зростання підтримки інституцій влади з боку суспільства в середньостатистичній динаміці 25 відсотків, що значно відрізняється від показників попередніх років незалежності України. Відповідно, владі вдалося сформуванати суспільну підтримку не тільки своїх дій в період війни, а й укорінити усвідомлення суспільством важливості монопольного управління державою у визначальних сферах, зокрема безпековій.

Ключові слова: війна, влада, державні органи влади, суспільство, довіра, інформаційний простір, медіа, соціально-політичні інститути.формація, інформаційна війна, інформаційно-психологічні спеціальні операції, гібридна війна.

THE INFFLUENCE OF THE MEDIA ON THE FORMATION OF PUBLIC TRUST IN THE UKRANIAN AUTHORITIES DURING THE WAR

Alla Mishchenko

PhD in Political Science, Associate Professor
Kyiv National University of Culture and Arts,
36, Ye. Konovaletsia St., 01133, Kyiv, Ukraine
mishchenko.ab@gmail.com
ORCID 0000-0001-6693-6221

Viktor Teremko

PhD in Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60 Volodymyrska Street, 01033, Kyiv, Ukraine
v_teremko@knu.ua
ORCID 0000-0002-1774-0246

The article is devoted to the identification of the crucial changes in the information space of Ukraine after the beginning of Russia's full-scale aggressive war against Ukraine and the media's influence determination on the formation of public trust in the government during this period. To achieve this goal, an interdisciplinary approach and a combination of research information sources and methods from various scientific fields, including journalism, social communications, sociology, political science, etc., were used. The article reveals the principal forms of restriction of the information space that took place in the television format and print media. At the same time, platforms such as Facebook, YouTube, Telegram, and Tiktok, which were not censored by the authorities and disseminated information from primary sources about current events, especially in the war zones, have experienced a significant increase in the dissemination of socially important messages. The study proved that the media remain the main tool for strengthening vertical interaction between the government and society, which allows socio-political institutions to legitimise their activities and government decisions. Compiling a comparative table and presenting diagrams of sociological surveys on the level of public trust in the government revealed a trend of significant growth in public support for government institutions with an average statistical trend of 25 percent, which is significantly different from the indicators of the previous years of Ukraine's independence. Accordingly, the authorities managed to build public support not only for their actions during the war but also to entrench public awareness of the importance of monopoly state governance in key areas, including security.

Keywords: war, authority, state authorities, society, trust, information space, media, socio-political institutions.

Вступ

Українська політика в період незалежності нашої держави пройшла кілька складних етапів трансформації від радянської консервативної закритої й етатистсько орієнтованої до сучасної ліберальної інформаційної та суспільно орієнтованої. Відповідно, глибоких змін зазнали процеси використання публічного простору в напрямках популяризації важливих зовнішньополітичних рішень та отримання зворотного зв'язку щодо сприйняття суспільством окремих напрямів реалізації курсу держави. Медіа стали посередником у формуванні нового типу взаємодії між владою та суспільством. У період повномасштабної війни Росії проти України зростає роль медіа в напрямі-посилення підтримки суспільством дій політичних інститутів держави, зокрема для консолідації нації в боротьбі проти агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження вказаної тематики перебуває на перетині різних суспільних наук і методологічного підґрунтя. Міждисциплінарний характер дослідження, зокрема визначення ролі ЗМІ в політичному процесі, детально проаналізовано в працях соціологів, політологів та фахівців у сфері комунікацій, серед яких: Ю. Горбань, О. Гоцур (2022), А. Жугай (2022), Т. Ісакова, В. Конах, А. Кострубіцька (2022), О. Лазоренко, Г. Почепцов, О. Сенченко тощо.

Тему політичної довіри до органів влади було детально описано в роботах таких українських учених, як Т. Алексеева, Є. Бистрицький, В. Волинець, О. Дащаківська, І. Лопушинський, А. Міщенко, М. Руткевич, І. Сікора, В. Таран, Ю. Ханика, а також іноземних вчених Н. Діннелло, Г. О'Донелла, Е. Еванса, Д. Ловелла, С. Уайтфілда Є. Шацького, П. Штомпки, Ф. Фукуями та ін.

З метою вивчення рівня довіри громадян до політичних інститутів держави в Україні, а також вивчення настроїв українців у період війни були використані аналітичні звіти за 2021-2023 рр. — Центру Разумкова «Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень-жовтень 2022 р.)» (Разумков Центр, 2022); Київського міжнародного інституту соціології «Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2022 роках» (ці звіти було використано для визначення динаміки змін) (Грушецький, 2023); аналітичний звіт «Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні»

(2022 р.) Громадської організації «Українського інституту медіа та комунікації» (цей звіт було використано для виявлення змін в інформаційному просторі нашої держави) (Дуцик та ін., 2022).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

Одним із найскладніших аспектів цього дослідження щодо впливу медіа на формування довіри громадян до влади є виявлення кореляції рівня підтримки громадянами реалізованої політики зі зміною та обмеженням інформаційного простору України.

Постановка завдання дослідження

Метою статті є визначення впливу медіа на формування довіри громадян до влади України з початку повномасштабної агресивної війни Росії проти України (з 24 лютого 2022 р.).

Головними завданнями статті є такі:

- Виділити основні зміни інформаційного простору України в період війни щодо передачі суспільно-політичних повідомлень;
- Розкрити соціологічні дані й динаміку змін довіри громадян до основних політичних інститутів у державі;
- Розкрити взаємозалежність впливу медіа на формування довіри громадян до влади України з урахуванням особливостей воєнного стану.

Методологічною основою цього дослідження став міждисциплінарний підхід, де рівнозначно використані як загальнонаукові методи, серед яких аналіз інформаційних джерел та синтез зібраних показників, так і порівняльний та соціологічний методи, які сприяли виявленню тенденцій змін та обмежень медіапростору України в період війни й рівня легітимації дій влади. Крім того, за допомогою побудови порівняльної таблиці та висвітлення діаграм, вдалося визначити динаміку зміни довіри громадян до основних політичних інститутів у державі.

Отже, гіпотезу дослідження формуємо таким чином: існує кореляція між обмеженням інформаційного простору України в період війни та рівнем довіри громадян до влади.

Виклад основного матеріалу

Упродовж 2022 р. інформаційний простір в Україні зазнав надзвичайних змін в період повномасштабної війни росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р. Виникли нові обмеження

та з'явилися нові канали передачі інформації. Більшість із них має системно визначений та національно й державно орієнтований характер. Це пов'язано із контролем інформаційних повідомлень у період не лише військової агресії, а й інформаційної війни. Також важливим стало забезпечення не лише доступу до об'єктивної та неупередженої інформації, а й оперативність інформування громадян про поточні події по всій території держави, зокрема й на непідконтрольних територіях.

Узагальнено, що сучасні війни завдяки різного роду медіа перетворилися на поєднання активних бойових дій на полі бою з інструментами інформаційної війни через повідомлення з екранів телеканалів, з месенджерів, соціальних мереж, а вже потім класичних друкованих текстів в газетах та журналах. Але варто зауважити: якщо раніше військові події ставали надбанням преси, то тепер приховані та пропагандистські сформульовані смисли подачі інформації широким верствам населення стимулюють конфлікти та війни.

Однак зміна загальнонаціонального тренду подачі інформації в телевізійному форматі, який є основним джерелом для більшості громадян, особливо регіонального значення, мало на меті сформувати та скоригувати суспільну думку щодо позитивної та правильної діяльності органів влади в період війни — це й робота Збройних сил України, й Верховної Ради України, й Президента, й Уряду та інших служб.

У воєнний період системно поширюють заклики довіряти лише офіційним та перевіреним джерелам інформації. Відповідно, суспільно орієнтованим є усвідомлення, що «... офіційні джерела не поширюватимуть інформації, яка може зашкодити цивільним, військовим, волонтерам, дипломатам та всім, хто працює на перемогу України» (Довженко, 2022). І цей безпековий ефект є додатковим інструментом влади для консолідації суспільних настроїв та є виправданим у цей період, хоча й викликає занепокоєння як медіа спільноти, так і правозахисних інституцій.

Як зазначає А. Кострубіцька, «... з моменту повномасштабного вторгнення Національна рада з питань телебачення і радіомовлення із посиланням на рішення РНБО повідомила, що в умовах воєнного стану всі загальнонаціональні інформаційні канали транслюватимуть цілодобовий телемарафон «Єдині новини». До виробництва контенту залучили обрані телеканали, а решті було рекомендовано транслювати вже готовий продукт» (Кострубіцька, 2022, с. 94)

Певна зачистка медіапростору через ліквідацію альтернативних форм передачі телевізійних інформаційних повідомлень мала позитивний вплив на ту аудиторію, яка черпає суспільно-політичні новини з телебачення, а це здебільшого мешканці невеликих міст і селищ, переважно люди старшого покоління. Така ситуація сприяла підвищенню ступеня довіри громадян до центральних органів влади до рівня, який суттєво відрізняється від попередніх років.

Із цього приводу доречно висловилаь О. Гоцур (2022): «... війна підтвердила, що, по-перше, традиційні медіа не є основним джерелом отримання інформації для населення, яке живе у воєнних умовах; по-друге, концепція контенту змінилася кардинально, що зумовлено значним втручанням державної політики у функціонування медіа в умовах війни; і мова йде не лише про спільний телемарафон «Єдині новини», але й про розгортання цілих інформаційних кампаній на різних платформах, які зорієнтовані на національну безпеку держави. По-третє, сьогодні перевірка інформації, отриманої з традиційних чи інтернет-медіа є звичним явищем для її споживача» (с. 49).

Національний інститут стратегічних досліджень проаналізував зміни інформаційного простору України в період війни, а його експерт висловив такі тези: однією з особливостей періоду війни став «короткий часовий горизонт» — коли учасники політичного процесу, експерти, медіа «... знаходяться у порядку денному одини три тижні, і те, що сталося позавчора, вже не є важливим», а також зміна структури інформаційного поля — коли на телебаченні домінує фактично один канал (що докорінно відрізняється від довоєнної ситуації конкуренції багатьох каналів, які належали різним власникам-олігархам), а поза ТБ зростає активність в Інтернеті на платформах Facebook, YouTube, Telegram, Tiktok — і всі ці платформи юридично не є українськими (Павленко, 2022).

Важливо зазначити, що засоби масової комунікації дійсно мають керуватися особливими критеріями та стандартами висвітлення матеріалів у період війни, поширювати перевірену та офіційну інформаційну картину подій, але форми регулювання цього простору державою не повинні мати максимально обмеженого характеру, що можна інтерпретувати як звуження можливостей для учасників ринку й констатувати формування авторитарного управління.

Водночас у соціологічному опитуванні Київського міжнародного інституту соціології (4-27 грудня 2022 р.) зазначається, що довіра

до українських ЗМІ за останній рік зросла з 32 відсотків до 57 відсотків (баланс зріс з 7 відсотків до +43 відсотків) (Грушецький, 2023).

Збільшення довіри громадян майже вдвічі до засобів масової інформації в період війни, навіть з врахуванням обмеження медіапростору й появи домінування альтернативних джерел інформації, які політичні інститути держави теж вдало використовують, свідчить про посилення можливостей влади впливати на настрої громадян та формувати вигідну позитивну суспільну думку щодо діяльності основних інститутів держави й результативності їхньої роботи.

На думку експертів ГО «Українського інституту медіа та комунікації», які були висвітлені в Аналітичному звіті «Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні» (лютий-червень 2022 р.), влада змогла побудувати ефективну багатоканальну комунікацію із суспільством, зберігаючи при цьому підхід one voice. Це породило почуття єдності та допомогло уникнути масової паніки в перші дні війни, а в подальшому протистояти постійним інформаційно-психологічним атакам (Дуцик та ін., 2022, с. 8).

Так, В. Жугай (2022) виокремлює кілька важливих тенденцій зміни інформаційного простору України в період повномасштабної агресії: війна консолідувала українське суспільство, політиків, медіавласників та журналістів; більшість матеріалів на воєнні теми в українських медіа подаються адекватно та об'єктивно; роль соціальних мереж для поширення журналістського контенту значно зросла; інформаційні війни проти України з боку рф активізувалися; закордонні медіа значно підвищили інтерес до української тематики в період війни; роль якісної преси як в Україні, так і в світі, зросла (с. 850). Такі висновки підтверджують не тільки зміни й вплив медіа, а й зростання довіри громадян до ЗМІ, яким вдалось адаптуватись до нових обмежень та обставин.

Отже, через побудову якісних багатоформатних та багатоканальних інструментів взаємодії влади різних рівнів із суспільством вдалося втримати ситуацію щодо інформаційної атаки рф на Україну, що є не менш важливо, ніж конвенційні бойові дії на полі зіткнення армій. Також влада озброїлась цим хронологічним періодом для посилення легітимациі власної діяльності, що дозволило їй підвищити рівень підтримки громадян до визначальних внутрішньо- та зовнішньополітичних рішень.

Про такі позитивні зміни свідчать і дані соціологічних досліджень, які проводили кілька аналітичних центрів України, порівнюючи ці дані з попередніми роками.

Нагадаємо, що в попередніх дослідженнях було виявлено «... суттєвий показник недовіри громадян до ключових політичних інститутів держави протягом тривалого періоду: з 1994 по 2013 рр. Лише довіра Президенту України збільшувалася досить суттєво в перший рік після обрання, але потім знову різко знижувалася через непослідовність проголошених обіцянок та їх виконання. Також незмінний від’ємний показник довіри до правової системи (поліції, прокуратури, судових органів), але досить позитивний до співгромадян та ЗМІ» (Мищенко, 2020, с. 216).

Варто детально розглянути рівень довіри громадян до органів влади та інших соціально-політичних інститутів в період війни та їх кореляцію із показниками попередніх років.

Так, Центр Разумкова провів соціологічне опитування «Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022 р.)» (Разумков Центр, 2022), де видно дані довіри за три роки — з 2020 до 2022р. Зазначено (Табл.1), що серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні сили України, Президент України, гуманітарні й добровільні організації, Церква, державні установи, поліція (Разумков Центр, 2022).

Табл. 1. Динаміка рівня довіри громадян до влади (2020-2023 рр.)
(Джерело: побудовано на основі зібраних даних, у відсотках)

Назва	2020	2022	Динаміка
Президент	56	82	+26
Верховна Рада України	18	40	+22
Кабінет Міністрів України	19	51,5	+32,5
Державні установи	35	55	+20
Збройні сили України	71	96	+25
Поліція	35	55	+20
Гуманітарні організації	50	78	+28
Церква	70	70	=
ЗМІ	35	48	+13

Отже, це дослідження засвідчує цікаву динаміку, пов'язану зі значним зростанням у період війни рівня довіри громадян до основних інституцій, що уособлюють владне представництво. Керованість процесу, віра в перемогу, окремі антикорупційні успішні кейси, ефективна міжнародна політика тощо призвели до кардинальної та швидкої зміни настроїв українців — від ерозії довіри владним інституціям до фактично повної підтримки та довіри їй діям. Середньостатистичне зростання у 25 відсотків, а це четверта частина суспільства, подолали багаторічну недовіру до влади й конвертували її в позитивне сприйняття більшості її органів.

Ще одне репрезентативне всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус» здійснив Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) (Діаграма 1). Опитування відбулося в проміжку між 4 та 27 грудня 2022 р.; в ньому взяли участь 995 респондентів, що мешкають у всіх регіонах України (крім АР Крим).

* У 2021 році запитання для цих інституцій не ставилося.

Результати дозволили зробити порівняльний аналіз зміни динаміки довіри громадян України до соціальних та політичних інституцій у 2021-2022 рр.

Автори опитування підкреслюють, що українці більше довіряють не лише ЗСУ, але й СБУ та Національній поліції, які виконують також дуже важливі функції. Вагомим є не тільки покращення ставлення до Президента, але й покращення сприйняття Уряду та парламенту, оскільки ці інституції відіграють важливу роль у процесах організації життя країни в умовах війни, а також відповідають за реформування країни за європейськими зразками (Грушецький, 2023).

Таким чином, опитування засвідчили, що повномасштабна агресивна війна росії проти України суттєво вплинула на рівень (у бік підвищення) довіри до інститутів влади в порівнянні з попередніми роками. Суттєво покращила позиції правоохоронна система, навіть судова гілка влади. І викликано це передусім вірою громадян у формування безпеки національного рівня саме монопольними інститутами влади, а не наявними формами горизонтальної діяльності співвітчизників. Адже всі попередні роки домінувала саме орієнтація на підтримку й довіру локального характеру. А в 2022 р. ми отримали переформатування ролі вертикальної системи управління як основної у виробленні та прийнятті рішень, що дістало схвальну оцінку суспільства.

Висновки

Отже, в дослідженні визначено роль засобів масової інформації, каналів передачі об'єктивних інформаційних повідомлень, які стали основним інструментом посилення вертикальної взаємодії та взаєморозуміння між владою та суспільством. Представники влади максимально використали свій вплив нормативного й правоохоронного домінування з метою посилення власних легітиміційних позицій серед громадян держави.

Соціологічні опитування довели суттєве зростання рівня довіри громадян України до основних соціально-політичних інститутів влади, що значно перевищило показники як 2020 р., так і 2021 р., де переважно спостерігалася тенденція недовіри як до Президента, Верховної Ради України й Уряду, так і до головних правоохоронних органів — Служби Безпеки України, поліції (лише Збройні Сили України мали довіру на рівні 71 відсотка). Зауважимо, що в 2022 р., навіть із суттєвим нормативним обмеженням діяльності ЗМІ, довіра до них підвищилася так само в позитивній динаміці, як і до вищезазначених інституцій (в межах 20-25 відсотків суспільної підтримки).

Таким чином, головна гіпотеза цього дослідження щодо наявності кореляції між рівнем довіри громадян реалізованої політики влади та обмеженням інформаційного простору України в період війни була доведена частково, адже враховано, що значна частина медіаринку, зокрема платформи Facebook, YouTube, Telegram, Tiktok, залишається не настільки обмеженою й контрольованою владою, щоб суттєво змінити настрої громадян.

Подальші дослідження цієї тематики варто спрямувати на виявлення впливу змін інформаційного простору України на зовнішню політику держави, проаналізувавши роль ЗМІ в просуванні або призупиненні реалізації зовнішньополітичних рішень в період повномасштабної агресивної війни Росії проти України.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Гоцур, О. (2022). Особливості функціонування медіаринку України в умовах війни (лютий-вересень 2022 року). *Communications and Communicative Technologies*, 22, 47–53. <https://doi.org/10.15421/292205>
- Грушецький, А. (2023, 13 січня). Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021–2022 роках. Київський міжнародний інститут соціології. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1>
- Довженко, О. (2022, 13 березня). Чому в медіа немає і не має бути «всієї правди» про війну. Детектор медіа. <https://detector.media/blogs/article/197451/2022-03-13-chomu-v-media-nemaie-i-ne-maie-buty-vsiei-pravdy-pro-viynu/>
- Дуцик, Д., Орлова, Д., & Будівська, Г. (2022). Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні: Аналітичний звіт. Український інститут медіа та комунікації. https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/Transformation-medialiteracy_UA-1.pdf
- Жугай, В. (2022, 17 червня). Висвітлення російсько-української війни 2022 року у ЗМІ. В *Європейській вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* [Матеріали конференції] (Т. 1, с. 847–851). Гельветика.
- Кострубіцька, А. (2022). Свобода слова та окремі аспекти державного регулювання діяльності засобів масової інформації під час війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, 33(3), 93–97. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.3/16>
- Мищенко, А. Б. (2020). Формування незв'язаних територій як прояв ерозії довіри до інклюзивних інститутів в Україні. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*, 3(1), 213–221. <https://doi.org/10.15421/342022>
- Павленко, І. (2022, 7 листопада). Політична система України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viynu>
- Проноза, І. І. (2020). Засоби масової інформації і комунікації в інформаційній війні як сучасна політична практика. *Політикус*, 3, 65–70. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.10>
- Разумков Центр. (2022, 28 жовтня). Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022 р.). <http://bitly.ws/B2Pb>

REFERENCES

- Dovzhenko, O. (2022, March 13). *Chomu v media nemaie i ne maie buty "vsiiei pravdy" pro viinu* [Why there is not and should not be "the whole truth" about the war in the media]. *Detektor media*. <https://detector.media/blogs/article/197451/2022-03-13-chomu-v-media-nemaie-i-ne-maie-buty-vsiiei-pravdy-pro-viynu/> [in Ukrainian].
- Dutsyk, D., Orlova, D., & Budivska, H. (2022). *Transformatsiia sfery mediahramotnosti v umovakh povnomasshtabnoi viiny v Ukraini: Analitychnyi zvit* [Transformation of the sphere of media literacy in the conditions of full-scale war in Ukraine: Analytical report]. *Ukrainskyi instytut media ta komunikatsii*. <https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/Transformation-medialiteracy-UA-1.pdf> [in Ukrainian].
- Hotsur, O. (2022). Osoblyvosti funktsionuvannia mediarynku Ukrainy v umovakh viiny (liutyi-veresen 2022 roku) [Peculiarities of the functioning of the media market of Ukraine in conditions of war (February–September 2022)]. *Communications and Communicative Technologies*, 22, 47–53. <https://doi.org/10.15421/292205> [in Ukrainian].
- Hrushetskyi, A. (2023, January 13). *Dynamika doviry sotsialnym instytutsiiam u 2021–2022 rokakh* [Dynamics of trust in social institutions in 2021–2022]. Kyiv International Institute of Sociology. <https://kiiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1174&page=1> [in Ukrainian].
- Kostrubitska, A. (2022). Svoboda slova ta okremi aspekty derzhavnoho rehuliuвання diialnosti zasobiv masovoi informatsii pid chas viiny [Freedom of speech and certain aspects of the state regulation of mass media activity during the war]. *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Public Management and Administration*, 33(3), 93–97. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.3/16> [in Ukrainian].
- Mishchenko, A. B. (2020). Formuvannia nevyznanykh terytorii yak proiav erozii doviry do inkluzyivnykh instytutiv v Ukraini [Forming of the unrecognized territories as a display of a trust's erosion to inclusive institutes in Ukraine]. *Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 3(1), 213–221. <https://doi.org/10.15421/342022> [in Ukrainian].
- Pavlenko, I. (2022, November 7). *Politychna systema Ukrainy v umovakh viiny* [The political system of Ukraine in the conditions of war]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny> National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
- Pronoza, I. I. (2020). Zasoby masovoi informatsii i komunikatsii v informatsiini viini yak suchasna politychna praktyka [Mass media and communication in the information war as a modern political practice]. *Politicus*, 3, 65–70. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.10> [in Ukrainian].
- Razumkov Centre. (2022, October 28). *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, polityko-ideolohichni orientatsii hromadian Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii (veresen–zhovten 2022 r.)* [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression (September–October 2022)]. <http://bitly.ws/B2Pb> [in Ukrainian].
- Zhuhai, V. (2022, June 17). Vysvitlennia rosiisko-ukrainskoi viiny 2022 roku u ZMI [Media coverage of the Russian-Ukrainian war in 2022]. In *Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv XXI stolittia* [The European choice of Ukraine, the development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century] [Proceedings of the Conference] (Vol. 1, pp. 847–851). *Helvetyka* [in Ukrainian].